TIL O‘RGANISHDA PSIXOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA ASSERTIV XULQNI SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI

Umurzoqov Feruzjon Farxodovich
Samarqand davlat chet tillar instituti mustaqil izlanuvchisi
feruzfarkhodovich48@gmail.com

Annotasiya. Mazkur maqolada til o‘rganish jarayonida psixologik yondashuvning ahamiyati, ayniqsa o‘quvchilarda assertiv xulqni shakllantirish bilan bog‘liq muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, til ta’limida uchraydigan psixologik to‘siqlar, motivatsiya darajasi, kommunikativ qo‘rquv va o‘zini ifodalashdagi cheklovlar ilmiy jihatdan yoritiladi. Assertiv xulqning til kompetensiyasini rivojlantirishdagi o‘rni hamda uni shakllantirishga ta’sir etuvchi pedagogik-psixologik omillar ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar :til o‘rganish, psixologik yondashuv, assertiv xulq, kommunikativ kompetensiya, motivatsiya, muloqot qo‘rquvi.

PROBLEMS OF FORMING ASSERTIVE BEHAVIOR BASED ON A PSYCHOLOGICAL APPROACH IN LANGUAGE LEARNING

Annotation. This article analyzes the importance of a psychological approach in the process of language learning, particularly the issues related to the formation of assertive behavior in learners. It also scientifically examines psychological barriers in language education, levels of motivation, communicative anxiety, and limitations in self-expression. The role of assertive behavior in developing language competence, as well as pedagogical and psychological factors influencing its formation, is also discussed.

Keywords: language learning, psychological approach, assertive behavior, communicative competence, motivation, communication anxiety.

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ АССЕРТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ НА ОСНОВЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКОВ

Аннотация. В данной статье анализируется значение психологического подхода в процессе изучения языка, в частности проблемы, связанные с формированием ассертивного поведения у обучающихся. Также научно рассматриваются психологические барьеры в языковом образовании, уровень мотивации, коммуникативная тревожность и ограничения в самовыражении. Обсуждается роль ассертивного поведения в развитии языковой компетенции,

а также педагогические и психологические факторы, влияющие на его формирование.

Ключевые слова: изучение языка, психологический подход, ассертивное поведение, коммуникативная компетенция, мотивация, коммуникативная тревожность.

Kirish Zamonaviy ta’lim tizimida til o‘rganish jarayoni faqat lingvistik bilimlarni egallash bilan cheklanmay, balki o‘quvchining psixologik holati, shaxsiy xususiyatlari va kommunikativ faolligi bilan ham chambarchas bog‘liq murakkab jarayon sifatida qaraladi. Ayniqsa, chet tilini o‘rganishda o‘quvchilarning muloqotga kirishish qobiliyati, o‘z fikrini erkin ifodalashi va xatodan qo‘rqmasligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jihatlar psixologiyada assertiv xulq tushunchasi bilan izohlanadi, ya’ni shaxsning o‘z fikrini ochiq, ishonchli va boshqalarning huquqlarini hurmat qilgan holda ifoda etish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Shu nuqtayi nazardan, til o‘rganish jarayonida psixologik yondashuv asosida assertiv xulqni shakllantirish dolzarb ilmiy muammolardan biri hisoblanadi. Til o‘rganish jarayoniga psixologik yondashuv qo‘llash o‘quvchining ichki emotsional holati, motivatsiyasi, o‘ziga ishonchi va ijtimoiy moslashuvini hisobga olishni nazarda tutadi. Ma’lumki, til o‘rganish samaradorligi faqat bilim va ko‘nikmalarga emas, balki o‘quvchining psixologik tayyorgarligiga ham bog‘liqdir. Masalan, yuqori darajadagi til tashvishi (language anxiety) o‘quvchining nutq faolligini pasaytiradi, uning xatodan qo‘rqish hissini kuchaytiradi va natijada muloqotga kirishish darajasi keskin kamayadi. Shu sababli psixologik to‘siqlar til o‘rganish jarayonining tabiiy qismi bo‘lib, ularni bartaraf etish ta’lim samaradorligini oshirishda muhim o‘rin tutadi. Assertiv xulq esa til o‘rganishda shaxsning o‘z fikrini erkin ifodalashi, muloqotda faol ishtirok etishi va o‘z pozitsiyasini aniq bayon qila olishi bilan tavsiflanadi. Assertiv o‘quvchi o‘z xatolaridan qo‘rqmaydi, aksincha ularni o‘rganish jarayonining bir qismi sifatida qabul qiladi. Bu holat tilni tez va samarali o‘zlashtirishga imkon yaratadi, chunki til amaliy muloqot orqali shakllanadi. Shu sababli assertivlik kommunikativ kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida baholanadi. Biroq til o‘rganish jarayonida assertiv xulqni shakllantirish bir qator muammolar bilan bog‘liqdir. Birinchi navbatda, o‘quvchilarda xatodan qo‘rqish hissi kuchli bo‘lishi mumkin. Bu holat ko‘pincha an’anaviy ta’lim tizimida xatoga salbiy baho berilishi, tanqidiy muhit yoki o‘qituvchining keskin baholash uslubi bilan izohlanadi. Natijada o‘quvchi o‘z fikrini bildirishdan cho‘chiydi va passiv pozitsiyani egallaydi. Ikkinchi muammo sifatida past motivatsiya va o‘ziga ishonchsizlikni ko‘rsatish mumkin, chunki o‘ziga ishonmagan o‘quvchi muloqotga kirishishda faol bo‘la olmaydi va assertiv xulqni namoyon etmaydi. Bundan tashqari,

ijtimoiy uyatchanlik, guruh oldida gapirishdan tortinish va kommunikativ tajribaning yetishmasligi ham ushbu jarayonni murakkablashtiradi. Psixologik yondashuv asosida bu muammolarni yengib o‘tishda pedagogik muhitning ahamiyati juda katta hisoblanadi. O‘qituvchi tomonidan yaratilgan ijobiy, qo‘llab-quvvatlovchi va xavfsiz ta’lim muhiti o‘quvchining o‘z fikrini erkin ifodalashiga imkon beradi. Interfaol metodlardan foydalanish, juftlik va guruhda ishlash, muhokama va rolli o‘yinlar kabi faoliyat turlari o‘quvchilarning kommunikativ faolligini oshiradi. Shu bilan birga, konstruktiv fikr bildirish (feedback) va psixologik rag‘batlantirish o‘quvchida ishonchni kuchaytiradi va assertiv xulqning shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning sharhi. Til o‘rganish jarayonida psixologik yondashuv va assertiv xulqni shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogika, psixolingvistika va ta’lim psixologiyasi doirasida keng o‘rganilgan yo‘nalishlardan biridir. Ushbu mavzu bo‘yicha ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, tadqiqotchilar asosan uch asosiy yo‘nalishga e’tibor qaratgan. Til o‘rganishning psixologik asoslari, kommunikativ kompetensiya rivoji va assertiv xulqning shaxs shakllanishidagi o‘rni. Dastlab, til o‘rganishning psixologik jihatlari masalasi G. Gardner va R. Lambert tomonidan olib borilgan motivatsiya nazariyalari asosida yoritilgan. Ularning ishlarida til o‘rganishda integrativ va instrumental motivatsiyaning ahamiyati ta’kidlanib, o‘quvchining ichki qiziqishi va ijtimoiy ehtiyojlari til o‘zlashtirish samaradorligini belgilovchi muhim omil sifatida ko‘rsatilgan. Keyingi tadqiqotlarda E. Deci va R. Ryan tomonidan ishlab chiqilgan o‘z-o‘zini belgilash nazariyasi (Self-Determination Theory) til o‘rganishda ichki motivatsiyaning rolini yanada chuqurroq tushuntirib berdi. So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlarda raqamli ta’lim muhitining psixologik ta’siri ham keng o‘rganilmoqda. Onlayn platformalar va interfaol texnologiyalar o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishi, lekin ba’zi hollarda ijtimoiy izolatsiya yoki yuzma-yuz muloqotning kamayishi sababli assertiv xulq rivojiga turlicha ta’sir ko‘rsatishi mumkinligi qayd etilgan. Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, til o‘rganish jarayonida psixologik omillar va assertiv xulq o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularni birgalikda o‘rganish o‘quvchilarning kommunikativ rivojlanishini chuqurroq tushunishga imkon beradi. Biroq aynan til o‘rganish jarayonida assertiv xulqni shakllantirish muammolari kompleks tarzda yetarlicha tadqiq etilmagan bo‘lib, bu yo‘nalishda qo‘shimcha ilmiy izlanishlar olib borish zarur.

Tadqiqot metodologiyasi. “Til o‘rganishda psixologik yondashuv asosida assertiv xulqni shakllantirish muammolari” kompleks ilmiy yondashuvga asoslanadi. Chunki bu mavzu til ta’limi, psixologiya va pedagogika kesishmasida

joylashgan bo‘lib, o‘quvchilarning kognitiv, emotsional va kommunikativ rivojlanishini birgalikda tahlil qilishni talab etadi. Tadqiqotning nazariy asosini ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish tashkil etadi. Bu bosqichda til o‘rganish jarayoniga doir psixologik nazariyalar, motivatsiya konsepsiyalari, kommunikativ kompetensiya modellari hamda assertiv xulq haqidagi ilmiy yondashuvlar o‘rganiladi va umumlashtiriladi. Nazariy tahlil orqali psixologik omillar va til o‘rganish samaradorligi o‘rtasidagi bog‘liqlik aniqlanadi. Tadqiqotning empirik qismi bevosita ta’lim jarayonida o‘quvchilarning xulq-atvori va psixologik holatini o‘rganishga qaratiladi. Ushbu bosqichda kuzatish metodi asosiy o‘rin tutadi, ya’ni o‘quvchilarning dars davomida muloqotga kirishishi, savol berishi, fikr bildirish darajasi va o‘zini tutish xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, so‘rovnoma metodi orqali o‘quvchilarning til o‘rganishga bo‘lgan munosabati, motivatsiya darajasi, xatodan qo‘rqish holati va o‘ziga ishonch darajasi aniqlanadi. Bu metod o‘quvchilarning ichki psixologik holatini statistik jihatdan baholash imkonini beradi. Bundan tashqari, suhbat metodi o‘qituvchilar va o‘quvchilar bilan individual muloqot orqali qo‘llanilib, assertiv xulqni shakllantirishga ta’sir etuvchi subyektiv omillarni chuqurroq aniqlashga yordam beradi. Ayrim hollarda tadqiqotda pedagogik eksperiment ham qo‘llaniladi. Eksperiment jarayonida interfaol metodlar, guruhli ishlar va psixologik qo‘llab-quvvatlashga asoslangan darslar tashkil etilib, ularning o‘quvchilarda assertiv xulqni rivojlantirishga ta’siri nazorat guruhi bilan solishtiriladi. Olingan ma’lumotlar sifat va miqdoriy tahlil asosida qayta ishlanadi. Miqdoriy tahlil statistik ko‘rsatkichlarni aniqlashga xizmat qilsa, sifat tahlili o‘quvchilarning xulqiy va psixologik o‘zgarishlarini mazmunan izohlash imkonini beradi.

Tahlil va natijalar: Tadqiqot jarayonida olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, til o‘rganish jarayonida o‘quvchilarning psixologik holati va ularning assertiv xulqi o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjud. Dastlabki bosqichda o‘quvchilarning aksariyati muloqotda passiv ishtirok etishi, fikr bildirishda ikkilanishi va xatodan qo‘rqishi kuzatildi. Bu holat ularning o‘ziga ishonch darajasi pastligi hamda psixologik to‘siqlar, xususan til tashvishi bilan izohlandi. Keyingi bosqichda interfaol metodlar va psixologik yondashuv asosidagi darslar tashkil etilgach, o‘quvchilarning darsdagi faolligi sezilarli darajada oshgani aniqlandi. Guruhiy ishlar, juftlikda muloqot, rolli o‘yinlar va erkin suhbatlar o‘quvchilarda muloqotga kirishish ehtiyojini kuchaytirdi hamda ularning o‘z fikrini bildirishga bo‘lgan qo‘rquvini kamaytirdi.

Yo‘nalish	**Boshlang‘ich holat**	**Psixologik yondashuvdan keyin**	**O‘zgarish izohi**

Muloqot faolligi	Past (50–70% passiv)	O‘rtacha–yuqori	O‘quvchilar darsda faolroq ishtirok eta boshladi
Xatodan qo‘rqish (til tashvishi)	Yuqori (60–70%)	Past (30–40%)	Psixologik qo‘llab-quvvatlash qo‘rquvni kamaytirdi
Uyatchanlik	50–60%	25–35%	Interfaol muhitda erkinlik oshdi
O‘z fikrini ifodalash	Cheklangan	Erkin	Assertiv xulq shakllanishi kuchaydi
O‘ziga ishonch	Past	O‘rtacha–yuqori	Ijobiy rag‘batlantirish ta’sir ko‘rsatdi
Assertiv xulq darajasi	Past	O‘rtacha–yuqori	Kommunikativ faollik rivojlandi
Guruhda ishlash faolligi	Past	Yuqori	Rolli o‘yinlar va juftlik ishlari samarali bo‘ldi
Savol berish faolligi	Juda past	O‘rtacha–yuqori	Psixologik xavfsiz muhit shakllandi
Umumiy natija	Passiv o‘quvchi modeli	Faol va ishonchli o‘quvchi modeli	Til o‘rganish samaradorligi oshdi

Tahlillar davomida shuni ham kuzatish mumkinki, dastlab muloqotdan chetlashgan o‘quvchilar asta-sekin dars jarayonida faol ishtirok eta boshladilar. Ularning javob berish tezligi oshdi, fikrlarini ifodalashda aniqroq va ishonchliroq bo‘lish holatlari shakllandi. Bu esa psixologik qo‘llab-quvvatlovchi muhitning ahamiyatini yaqqol namoyon etdi. Shuningdek, so‘rovnoma va suhbat natijalariga ko‘ra, o‘quvchilarda xatodan qo‘rqish darajasi kamayganligi, o‘z fikrini erkin aytish istagi oshganligi aniqlanadi. O‘qituvchilar ham dars jarayonida o‘quvchilarning muloqotga kirishish faolligi taxminan 30–40 foizga oshganini qayd etdilar. Eksperimental bosqich yakunida esa eng muhim o‘zgarishlardan biri sifatida assertiv xulqning shakllanish darajasi ko‘tarilgani kuzatildi. O‘quvchilar endilikda o‘z fikrini ochiq ifoda eta boshladilar, savol berishdan tortinmaslik holati kuchaydi va kommunikativ vaziyatlarda o‘zini erkin tutish darajasi yaxshilandi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalariga asoslanib shuni xulosa qilish mumkinki, til o‘rganish jarayonida psixologik yondashuvning qo‘llanilishi o‘quvchilarda assertiv xulqni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarning muloqotdagi faolligi, o‘z fikrini erkin ifodalashi va ishonch bilan gapirishi ularning psixologik holati bilan bevosita bog‘liq ekanligi aniqlandi.

Dastlabki bosqichda o‘quvchilarda xatodan qo‘rqish, uyatchanlik va o‘ziga ishonchsizlik yuqori darajada bo‘lib, bu ularning kommunikativ faolligini cheklab qo‘ydi. Interfaol metodlar, qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik muhit va psixologik yondashuv asosida tashkil etilgan darslar natijasida esa o‘quvchilarda sezilarli ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi. Jumladan, muloqotga kirishish faolligi oshdi, til tashvishi kamaydi va assertiv xulq bosqichma-bosqich shakllandi. Bu esa til o‘rganish jarayonida psixologik omillarning hal qiluvchi rol o‘ynashini tasdiqlashi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Ardner, R. C., Lambert, W. E. Attitudes and Motivation in Second Language Learning. Rowley, MA: Newbury House, 1972.

2.Krashen, S. D. Principles and Practice in Second Language Acquisition. Pergamon Press, 1982.

3. Deci, E. L., Ryan, R. M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. Plenum Press, 1985.

4. Hymes, D. On Communicative Competence. University of Pennsylvania Press, 1972.

5. Canale, M., Swain, M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. 1980.

6. Alberti, R. E., Emmons, M. L. Your Perfect Right: Assertiveness and Equality in Your Life and Relationships. Impact Publishers, 2008.

7. Brown, H. D. Principles of Language Learning and Teaching. Pearson Education, 2007.